

TÁRCZA.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA HADTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁBÓL.

A hadtudományi bizottság évváró ülését az 1896-ik évi december hó 14-én tartotta.

Az előadó előterjesztette a bizottság évi jelentését, továbbá az 1897-ik évre szóló munkatervet és költségvetési előirányzatot, mely a bizottság által megállapított.

A költségvetésbe az akadémia jóváhagyásának feltétele mellett, fölvetettek megfelelő összegek *Gabelman Miklos* XVI. századbeli hadi irnok Thallóczy Lajos által beküldött iratainak és jelentéseinek kiadására, továbbá *Marsigli* iratainak a hazai hadi történetírás részére leendő kiaknázására.

Az évi jelentés örvendetes tanúságot tesz arról, hogy a bizottság folyóirata, a «*Hadtörténelmi Közlemények*» állandó pártolásban részesül, kivált a magyar honvédség tisztikara részéről, mely a magyar történelem iránt tanúsított ez érdeklődésével hazafias érzületét élénken bizonyítja.

A *Magyar hadi krónikára* nézve a bizottság elhatározta, hogy annak második részéből, tekintettel arra, hogy az anyag bősége az előirányzott ívek számát jóval túlhaladta, csak a Buda visszavételéig terjedő fele adassék most ki, míg a még hátralevő rész és a *Hadtörténelmi Helységnévtár* az 1897-ik év folyamán, vagy részenként a füzetekhez mellékelve, vagy egyszerre, mint a folyóirat 5-ik füzete jelenjék meg.

HADTÖRTÉNELMI APRÓSÁGOK.

Újabb adat Szolnok 1552-ki ostromához. E folyóirat 1893. évfolyamában részletes adatokat közöltem Szolnok várának első szerencsétlen ostromáról. Abban az ostromban részt vett More Gáspár is, mint száz gyalogos kapitánya. A vár szegyenletes feladásáért a gyuanu ő rá is nehezedett s hogy az alól magát tisztázza, tanúkkal igyekezett bizonyíttatni ártatlanságát. A tanúvallomások a következők:

I. Ferdinánd, Isten kedvező kegyelméből római császár stb. liveinknek Wayda Ferencznek és Kynches Gergelynek, sélyei naszádosaink vajdáinak üdvözlétünket és kegyelmünket. Nemes More Gáspár, a ki Szolnokban száz gyalogosunk kapitányja volt, előadta nekünk, hogy mivel Szolnok elvesztése idejében ti is ott voltatok, nagyon jól tudjátok, hogy ő a török benyomulása után mikor és mi módon igyekezett a többiek közt elfutni a nevezett erősségből? S minthogy e részbeni vallomásotokra s tanuskodásotokra igen nagy szüksége volna: méltóztatunk nektek ez iránt parancsolni. Minthogy pedig a közigazság meg nem tagadható, hűségteknek ezennel szigorúan megparancsoljuk, hogy akkor, a mikor nevezett panaszos benneteket jelen levelünkkel megkeres, az általa megszabandó napra és határidőre, ha parancsunknak engedelmeskedni vonakodnátok, ezen rendelet értelmében halaszthatatlanul behajtandó 16 márka bírság terhe alatt kötelességeteknek tartásitok a pozsonyi káptalanban személyesen megjelenni és ott az istennek tartozó hiteteknél s a nekünk s királyi szent koronánknak tartozó hűségteknel fogva a maga módja szerint mondjátok és valljátok meg mind azt, a mit a jelzett dologról az igazságnak megfelelőleg tudtok. A mely erről teendő vallomásotokról és tanuskodásotokról azután a pozsonyi káptalan által, annak káptalani pecsétje alatt, levelet parancsoltunk kiállíttatni nevezett panaszos jogainak védelmére. Így kívánván azt a közigazság, másként ne cselekedjete. Jelen levelet megolvassván a felmutatónak adjátok vissza. Kelt Bécsben, 1554 február 14-én.

II. A mely parancs értelmében, nevezett Waywoda (így) Ferencz a legközelebb elmúlt márczius hó 26-án előttünk megjelenvén, Istennek tartozó hitére s az ő felsége és szent koronájának tartozó hűségére meg esküvén, kikérdeztetve azt vallotta, hogy ő a naszádosok vajdája volt s jelen volt Szolnok várának ostromlása idején s bár a naszádosoknak hűsz hajójuk volt, mégis csak harmincz naszádos katona volt, mert oly hirtelen nem lehetett a naszádosokat összegyűjteni. Míg eleinte a budai

pasa ostromolta Szolnokot, a keresztyén katonák csekélylették a budainak az ostromát, de mikor Amhat pasa megérkezett a temesvári törökökkel, erősebben kezdtek ostromolni, akkor vitéz More Gáspár, száz gyalogosnak a feje, a kapitányok figyelmeztetése nélkül is, mint tisztességes férfi és katona igen nagy szorgalommal építgette Szolnok várát; a német és cseh katonák pedig mindjárt megrémülve futamodni készültek; nevezett More Gáspár bátorítással s figyelmeztetéssel tartóztatta őket, de az ostrom tizennegyedik napján a mondott németek és csehek a nevezett szolnoki várkapitányok akarata ellenére a Tisza folyó partjához futottak ott a naszádosok hajóit, melyeket tanú hatodmagával őrzött, erőszakkal el akarták venni s átevezni; néhányan kevesen át is jutottak a Tiszán, de a legtöbb elfogatott vagy a vízbe fult. A tanú pedig ismét a várba ment és ott a magyar katonák néhány kevés főnökével, a mint tudott, ellenállott a törököknek, míg a lábán sebet nem kapott. Nevezett More Gáspár egyik tizedesét a janicsárok golyója találta. More Gáspár, mint tisztességes katona és főember egy menekülő csehét, hogy az idegen katonákat visszatarthassa, kardjával megvágott, mondván: oh ti árulók, hogy elvesztettétek magatokat is, minket is! És a tizedesnek azt mondta: fogd meg őket, hogy el ne szaladjanak. De nem tudta megtartóztatni az idegen katonákat, csak kevés magyarral állott ellent a benyomuló törököknek s mikor a várban küzdött velök, sebet kapott; harczolva ment ki a várból s 30 katonával, kik közt öt spanyol volt, hajóra kapott. Egy török hajó török naszádosokkal útját állván, More Gáspár, mint vitéz katona harczolva velök, egy vajdát s négy magyar naszádot vesztett s tizenötöd magával megsebesült, a török hajó kormányosát lelőtte és megölte, ez által a török hajó meghátrálván, szabadon kelhetett át övéivel a Tiszán.

III. A mely parancs értelmében nevezett Kynches Gergely a legközelebb elmúlt márcz. 27-én előttünk megjelenván, Istennek tartozó hitére s az ő felsége s szent koronájának tartozó hűségére megesküvén, kikérdeztetve azt vallotta, hogy Szolnok várának ostromlásánál ő is jelen volt és az összes naszádosoknak meghagyta Nyáry Lőrincz, hogy a várból menjenek ki a hajókat őrizni. Mikor ezt a parancsot elmondták nevezett More Gáspárnak, ez a More Gáspár így felelt: bármit parancsol Nyáry Lőrincz uram, jól van, de neki úgy tetszik, hogy csak néhányan menjenek ki a hajókat őrizni, a nagyobb rész ellenben maradjon benn a várban és minden gyalogos és tizedes legyen készen a várban. Azután More Gáspár összehívta valamennyi naszádot és gyalogost egy házba és itt maga More Gáspár következőleg beszélt: Barátaim és kedves testvéreim, értesültem, hogy a németek megijedve nem akarnak

velünk maradni; és kérdezte: van-e a magyar katonák közt, a kik a németekkel egyetértenek? Mire a magyar tizedesek azt válaszolták, hogy nem tudnak olyan magyart, a ki a németekkel cselekedne vagy érezne. More Gáspár még hozzá tette: az égben lakozó Istenre esküszöm, ha megértem, hogy közületek valaki a németekhez szít, annak azonnal levágom a fejét és kivetem a váron keresztül, ha valaki akad, a ki a mi becsületünk és ő királyi felsége hűsége ellen mer cselekedni; ellenkezőleg legyünk rajta barátaim, hogy kiki a maga helyén és sorján maradjon. Hozzá teszi a tanú, hogy ő csak jót és tisztességest tud More Gáspárról, a ki másokat vitézségre buzdított és senki sem a kapitányok, sem a katonák közül a várban és az ágyúk körül olyan munkát nem fejtett ki, mint More Gáspár. Az ostrom tizennegyedik napján a tanú hatodmagával a hajókat őrizte a Tisza folyó partján, midőn a törökök mindenfelől ostromolván a várat, a várból a hajókhoz menekülő németek és csehek tanút és naszádos társait megsebesítették, egy naszádot a vízbe dobtak; véletlenül a tanú hatodmagával egy tört hajón megszábadult a törökök körmei közül; Waywoda Ferencz, az ő társa a parton maradt és hogy a várba már benyomult More Gáspárt a törökök közé kavarodva, mikép lehetett kiszabadítani, valóban csodálatos, a mit a tanú sohse hitt volna. A tanu More Gáspárról csak is jót és vitéz katonákat illőt tud mondani.¹⁾

Illéssy János.

A korona-örtség folyamodásai Thurzó György nádorhoz és az országot rendekhez.²⁾ I. Alázatos és hiv szolgálattunknak utánna Nagyságodnak mint kegyelmes urunknak az Ur Isten-től kívánunk jó egészséget és boldogságos hosszú életet meg adatni.

Továbbá nsgos és kegyelmes Urunk jól juthat Nsgdnak eszében, hogy Nsgdnak és az több magyarországi uraknak is alázatosan, nem egyszer, hanem egynehányszor supplicáltunk az nyomorult, fizetetlen állapotunk miá, de minthogy ekkoráig keveset használt az mi supplicálásunk, azért Nsgdnak mint kegyelmes urunknak alázatosan még is az egy élő Istenért könyörgünk, hogy tekéncse Nsgd az Istent és az mi nyomorult fizetetlen és ruhátlan állapotunkat (mert tudgya Isten, hogy mikor vigyáznunk kell, minthogy télre hajolt az idő, ki felesége ködmenét veszi magára, ki ismét baráttjátul kölcsen kér ruhát magának és ugy

¹⁾ Latin eredeti Orsz. Ltár. Pozsonyi kam. iratai III. sor.

²⁾ Mindkét rendbeli folyamodás dátum nélkül, de valószínűleg 1609-ben vagy a körül kelt.

állja meg az istrázsát) adatna Nsgd ha nem egyebet csak három hó posztót, hogy megruhásván magunkat vigyázhassunk az szent korona mellett. Holott penig Nsgdnak nincsen módgya benne, hogy mezételeenségünk-ből megruháztathassunk, könyörgünk Nsgdnak az egy élő Istenért is, hogy Nsgd fölszabadítván hitünket elbocsásson bennünket, hogy meg ne halljunk itt a helbe éhel és hideggel, mert tavaly esztendőben is koldulással teletítettük ki magunkat, sokak közülünk megunván fizetlenségünket el is szökött s azért mi is, ha Nsd gondunkat nem viseli és el nem bocsát, kinszerítettünk bucsuvétlen is e helybül ki menni, mert éhhel meg nem halhatunk. Nsgdtul mint kglmes urunktól kglmes és jó választ várunk.

Nsgd aláztos és hiv szolgálái

az szent korona mellett vigyázó
szeginy leginyek.

Kívül: Ad illustrissimum dominum dominum comitem palatinum Regni Hungariæ etc. humilis supplicatio.

(Országos Levéltár. Act. Thurz. fasc. 3 m. 48.)

II. Illustrissimi, reverendissimi generosi et egregii domini stb. Emlékezhetik Nsgd mimódon ez napokban Nagy Zombatban is aláztos irásunk által találtuk volt meg Nsgdat az több urakkal együtt a kik Nsgd mellett ott voltak az mi fizetlenségünk és fogyatkozásunk felől és akkor Nsgd az vármegyékre irt volt, hogy valami segítséggel lettenek volna. mig az ország valami bizonyost felöllünk végezett volna és Dunántul való vármegyék sollicitálását Nsgd Szántóházi uramra bizta volt, ki jóllehet azt mondja, hogy felvetettek mi számunkra valamit és most szedik ; de mai napig semmit se hoztanak meg sohonneid (sic) is, és ha szintén adnak is valamit az csak két vagy háromszáz forint leszen és azt mindjárt az adóssoknak kelletik adnunk, mert annyi adósságot rakunk magunkra, hogy három hó pinzünkkel fel nem érnénk, ha meg kellene mind meg fizetnünk ; az felföldi vármegyék penig contribuálnak e valamit avagy nem, mi azt nem tudgyuk. Im az tél rajtunk, mezítelenek vagyunk, semmi élést nem szerzhettünk ez télre, imigy amugy ekkoráig még is diót mit kapdostunk széllal, az kiért szántalan sok panasz volt reánk, és azért is vertek, fogdostak, lövödöztek az városiak bennünket és az városban sem merünk immár jární ugy *hurogatnak* minden felől bennünket, sokan is hitöket ide hagyván, mert az éhséget, mezítelenséget nem szenvedhették, el szöktek közülünk ; másokat ha heirattunk is, azok is egy holnap, két holnap mulván, látván fizetlenségünket menten mennek. Azért aláztosan könyörgünk Nsgdnak most az több urakkal és nemesekkel végezzen valamit felöllünk, mert lehetet-

len dolog, hogy szegén legén megállhassa a helt; avagy bocsáttasson el Nsgd bennünket, hadd keressen magának, a ki hol tud, eledelt, noha több két esztendőbeli fizetésünknel oda marad, de nem tehetünk rólla, mert senki gondunkat nem viseli. Ez hidegben az istrását sem állhatunk meztelen és éhel, éjjelre a kinek vagyon felesége ködmenét is reá veszi és ugy állja az istrását, ki ilyen helyen ugyan szegyen csak hallani is. Mert ezen könyörgünk, míg valamely vármegyéből valamit hoznak, Nsgd valami három óra való posztót itt *Posonban* avagy Bécsben rendeltessen, hiszen a mint biztat Nsgd, hogy az mienk meg lészen, két esztendőbeli fizetésünkől az posztó metőt megeléghethetni idővel, ruházhassuk meg magunkat és ha az vármegyéből valamit hoznának, azzal csináltatnánk meg és eledelt szereznénk míg meg nem drágódik jobban az élet. Nsgd egy jámbor főszolgája által tractáltasson valamely posztó metővel, hogy a mely posztó tartósb volna, karazsia vagy *meizner*, három óra valót adna hitelbe, lám elég adósságunk vagyon hátra. Nsgtoktól errül kegyelmes választ várunk.

Nsgtoknak

alázatos hiv szolgálai

Porkolábok, istrásamester, tizedesek és
a több szent korona mellett magyar-
szolgáló nép.

Kívül: Ad illustrissimos, reverendissimos, spectabiles, magnificos generosos ac egregios dominos, dominos regni palatinum et Cæteros dominos magnetes et nobiles in præsentibus octavis constitutos. Humillima supplicatio in arce penes sacram Coronam servientium.

Közli: ys.

(Országos Levéltár. Acta Thurz. fasc. 3 m. 53.)

A mezei és várbeli katonaság eltartásának költségei Magyarországon 1549-ben.

A mezei had.

Elsőben is a tiszteknek, ú. m. szemle-, fizető- és szállás- mestereknek, szemle-írnoknak, őrmestereknek s más hasonlóknak egy hónapra 233 magyar ft; egy esztendőre	2.796 mft.
Az 1000 könnyű lovasnak egyenkint 3½ mft, tíz kapitány- nak 40 ftjával esik egy hónapra 3900 mft; egy esztendőre	46.800 „
A spanyol katonáknak, beleértve a kapitányok fizetését is, esik egy hónapra 6560 mft; egy évre pedig	78.720 „

A 200 nehéz lovasnak egy hónapra 1733 mft; egy évre	20.796 mft.
580 hajdúnak s kapitányaiknak havonként 1420 mft; egy évre	17.040 „
A mezei tüzérség föntartására s azok szükségleteire egy hónapra legkevesebb 2000 mft; egy évre	24.000 „
A főkapitánynak (generalis capitaneus) az osztrákoktól való fizetésén kívül jár még havi 300 mft; egy évre	3.600 „
Rendkívüli szükségletekre s költségekre, melyeknek a posták, hírnökök, kémek s egyéb effélékre egy hónapra legkevesebb 1000 ft; egy esztendőre	12.000 „

A várőrsegek.

<i>Komáromban</i> egy zászlóalj gyalogság eltartására havonként 2240 mft; évenként	26.880 mft.
Ugyanott 12 hajó naszádosainak egy hónapra 800 mft; egy évre	9.600 „
<i>Győrben</i> a fejevári kapunál levő 10 német gyalogosnak s a városban 3 tüzérmesternek egy hónapra 63 mft; egy évre	756 „
Ugyanott van 300 könnyű lovas és 220 hajdú, egy lovas havi fizetése 3, a hajdúé 2 ft, tisztjeiké, kapitányaiké pedig 400 mft, úgy hogy egy hónapra összesen 1740 mftot tesz ki, és egy évre	24.480 „
<i>Szigetben</i> Nádasdy úr a nevezett hely védelmére a neki kirendelt s alább megemlíendő 200 lovason kívül, tart még 100 lovas és 150 hajdút; ezek fizetése, beleértve a hajdúkapitány mintegy 60 ft havi fizetését, egy hónapra 360 ft; egy évre	4.320 „
<i>Egerben</i> 200 lovas és 300 hajdú, valamint a kapitányok mintegy 150 ftra rugó fizetése egy hónapra 1350 mft; egy évre	16.200 „
A <i>szlavoniai bán</i> mellett van 250 könnyű lovas, egyenként 3 ftjával és 300 ft a kapitányok fizetésére, kitesz egy hónapra 1050 mft; egy évre	12.600 „
<i>Báthory</i> úr mellett 300 könnyű lovasnak s 300 ft ezek kapitányainak, jut egy hónapra 1200 mft; egy évre	14.400 „
<i>Nádasdy</i> úr, mint a dunántúli végek főkapitánya mellett van 200 lovas, miből százat — mint föntebb mondatott — mindig Szigetben tartozik tartani, a másik százat pedig Kanizsában, vagy a hol az ország védelme	

inkább kívánja. Ennek a 200 vitéznek a fizetése, ide számítva a saját személyére járó havi 300 ftot, egy hónapra 900 mft; egy évre	10.800 mft.
<i>Lakon</i> 10 hajdú, mindegyiknek 2 ftjával, esik egy hónapra 20 ft; egy évre	240 "
<i>Pazodon</i> 6 hajdú, havonként 12 frt; évenként	144 "
<i>Somogyváron</i> 24 hajdúnak havonként 48 mft; évenként	576 "
<i>Veszprémben</i> van 32 lovas és 200 hajdú; egy lovasnak 3, egy hajdúnak 2, a kapitánynak 50 ft havonként, tesz egy hónapra 546 mft; egy évre	6.552 "
<i>Vitányon</i> 3 lovasnak és 12 hajdúnak havonként 33 ft; évenként	396 "
<i>Tatában</i> 20 lovas és 80 hajdú fizetése a kapitány 30 ftjával, havonként 250 mft; évenként	3.000 "
<i>Szent-Márton hegyén</i> 12 lovasnak és 32 hajdúnak havonként 100 mft, évenként	1.200 "
A <i>saághi</i> várban és klostromban 24 lovas és 50 hajdú van elhelyezve; a kapitány fizetése 40 ft, az egész egy hónapra 212 mft; egy évre	2.544 "
<i>Szécsénben</i> 25 hajdúnak havonként 50 mft; egy esztendőre	600 "
<i>Gyarmaton</i> szintén 25 hajdúnak havonként 50 ft; egy esztendőre	600 "
A <i>sárosi</i> őrség főtartására évenként mintegy	6.000 "
A <i>zeugi</i> s környékbeli véghelyek őrségének fizetése rámege	17.032 "
A <i>szlaxon</i> végházakban 400 lovas és 400 haramia vagy hajdú (heramiæ sive haidones), a kik a kapitányokkal egyetemben havonként 2240 mftot igényelnek, a mi egy esztendőben	26.880 "
<i>Szent-György, Prodaincez és Kaproncza</i> várak ellátására kell évenként	2.000 "
A <i>krajnai</i> végekben 100 lovas és 150 martalócz (martalossi) s kapitányaik fizetése havonként 660 mft, évenként	1.920 "
A fent elősorolt katonaság ellátása tehát bele kerül egy évben összesen	397.472 mft
Azonfelül a béke fentartása kedvéért az ő felsége konstantinápolyi követének évi költsége 80.000 rénes forint, vagyis	64.000 "
Továbbá az ezredek, a magyar kamarai s más tanácsosok	

s egyéb a kamarához tartozó személyek ellátására		
évenként		32.000 mft.
	Summa summarum	493.472 mft.
Ennek fedezetére ő felsége adó vagy országos segély címén a legutóbbi megajánlás szerint kap		130.000 „
Tehát ő felségének gondoskodnia kell más forrásokról, a melyekből a hiányzó összeget előteremtse; ez pedig...		363.472 „
Még ekkor sincs ide számítva, a mit a temérdek építkezésre kell fordítani, a mi legkevesebb		100.000 „
(Ered. Orsz. Ltár. Pozsonyi kam. iratai III. sorozat.)		I—s.

Várőrségek állománya 1571-ben. Az ő felsége váraiban tartott magyar és német katonák száma ő felségének 1571 szept. 17-én kibocsátott rendelete szerint :

Tokaj.

A provizor tart lovast 8
évi fizetéssel gyalogost 6

Azonkívül magyar gyalogos is tartatik ő felsége költségén, hol több, hol kevesebb 33.

Szendrő.

A provizor tart lovast 8

Ugyanitt és Balog várában van magyar gyalogság 40.

Krasznahorka.

Bornemisza Imre kapitány egység szerint tart 35 lovast, 25 magyar és 25 német gyalogost.

Szádvár.

Magyar lovas 25
Magyar gyalogos 25
Német gyalogos 20
Német puskás 50

Tűzermester 1, néhány mellérendelt személylyel.

Munkács.

Bay Ferencz fizetést húz 12 lovasra
A provizor „ „ 8 „
Ugyanott tartatik 10 gyalogos.

Szatmár.

A provizornak fizetés jár	10	lovasra
Ugyanitt tartatik	50	gyalogos.

Patak.

Szenyesi Máté kapitánynak fizetés jár	12	lovasra
Ugyanitt tartatik	10	magyar gyalogos
A provizornak van fizetése	21	lovasra.

Putnok.

Török András tart egyezség szerint	32	lovast
	40	magyar gyalogost.

Kassa.

Van a várban magyar várnagy	2	
magyar gyalogos	30.	
(Orsz. Ltár. Pozsonyi kam. iratai. III. sorozat.)		I—s.

Wesselényi két levele Sopron vármegyéhez az 1655. évi honvédelmi törvény végrehajtása iránt. I. Illustrissimi, Reverendissimi, Spectabiles, Magnifici, Admodum Reverendi, Generosi, Egregii item et Nobiles Amici nobis observantissimi.

Salutem et servitiorum nostrorum commendationem.

A kegyelmetek sub dato 10. Mensis Septembris gyűlésének szokott helyéről írott levelét elvettük, mit irjon megértettük.

Kire való választételünknek, hogy ekkoráig el kellett haladni, nem egyéb az oka, hanem hogy ugyanazon levelek casualiter innét Posenba, s onnad ismégh ide sétáltak.

Ami az elmúlt országunk gyűlésében imponált contributióknak állapotját és a *vitész rendnek helybenállítást* illeti, kiket kegyelmetek — causálván az elmúlt pestisnek és egyéb a vármegyében grassáló alkalmatlanságoknak súlyát — mindez mai napiglan is praestálni elmulasztott, arra úgy tetszik adtunk már két ízben is választ kegyelmeteknek, hogy t. i. mind a felvetett contributióknak administrálása, s mind peniglen azon gyűlésbeli constitutió szerint statuálandó vitész rendnek praestálása, azon Dunántul való 7 vármegyének generalis gyűlése nélkül is alkalmatosan végbe mehet; mivel azon gyűlésnek kiszolgáltatását Istenben elnyugodott boldogemlékezetű kegyelmes urunk Császárunk per expressum kegyelmessen nem engedte, kire mi is, hogy licentiát adhatnánk Urunk s Királyunk parancsolatja ellen, nincs hatalmunkban, s

bár ugyan volna is, azon gyűlésnek semmi szükségét nem látjuk. Mert valamely uton a többi vármegyék eltudták igazítani azokat gyűlés nélkül, úgy kegyelmekeknek is annak eligazításában módja és útja lévén, mindazokat minden neheztelés nélkül eligazíthatja. Más az, hogy ha valamely faluk a pestis miatt elpusztulván, a portáknak száma megkissebbedett volna, arra annyival inkább sem kívántatik azon gyűlés, — hanem annak rectificációjában, és nem új connumerációjában, ilyen mód vagon:

Beadván az ilyenek a vármegyére supplicatiojokat, küldje ki a vármegye ad oculatam szolgabráját cum jurato assessore, kiknek relatiojokat meghallgatván, szállítsa úgy osztán alá conscientiose a portájo-kat a vármegye.

De hogy új connumeratio portarum, avagy az olyan generalis gyűlésnek kiszolgáltatása légyen: mind az országnak s mind peniglen az ő felsége fiscussának igen káros és ártalmas volna.

Minek okaért kegyelmekeket szeretettel kérjük, sőt tisztünk szerént serio intjük is: azon contributiókat, úgy mint a Coronalist és Honorariumot *a vitélő rendnek helybenállítással* együtt effectuálja, és vigye végbe; mert egyébaránt ez iránt irott Articulusnak pœnáját el nem kerüli kegyelmekek. In reliquo Easdem Dinationes vestras feliciter valere desideramus. Datum *Novizolii* die 11 Oktobris Ao 1657.

Illustrissimarum, Reverend. etc. Dnmu Vrarum

Amicus ad serviendum paratissimus

Comes F. Wesselény mp.

II. Illustrissimi, Rssmi, Adm. Rndi, Sples, Magci, Generosi. Egregii et Nobiles Dni Amici nobis observantissimi.

Salutem et Servitiorum nostrorum commendationem.

Harmadik levelünk immár ez Kegyelmekekhez, az megígért élésnek administratioja végett; de még sincs hire, megindította-e már Kegyelmekek azon offerált subsidiumot avagy nem.

Kihezképest akaránk még egyszer serio requirálnunk, Istenért is kérvén kegyelmekeket: admaturálja éjjel-nappal azon *élésnek Györre való szállítását*; mivel már ez a szegény Csallóköz is annyira jutott, hogy sem nem arathat, sem nem szánthat; féltő, jövődöben Kegyelmekeket okúl maga nyomorúságának ne vesse, causálván azt egy részről kegyelmekek késedelmes segítsége is. In reliquo Isten éltesse kegyelmekeket.

Datum Thur Szakálos die 5. Augusti 1658.

Earundem Dinationum Vestrarum

Amicus ad serviendum paratus

Comes F. Wesselény mp.

Soproniensibus, Cito. Cito. Cito. Cito.

(*Külczim* mind a kettőn: Illustrissimis, Reverendissimis, Spectabilibus, Magnificis, Adm. Reverendis, Generossis, Egregiis item et Nobilibus Dominis N. N. Supremo et Vice Comitibus, Judlium, et Jur. Assessoribus, Toti denique Universitati Dnorum Magnatum et Nobilium Comitatus Soproniensis etc. Dnis Amicis nobis observantissimis. — *A kismartoni főlevéltárban.* Rep. 70. Fasc. E. Nr. 3. et 4.)

Dr. Merényi Lajos.

Vádori rendelet a pápai végház erősítése ügyében.
1657. Illustrissimi, Reverendissimi, Spectabiles, Magnifici, Admodum Reverendi, Generosi, Egregii item et Nobiles Domini, Amici nobis observandissimi.

Servitiorum nostrorum paratissimam commendationem.

Nem kicsiny szívünk fájdalomával érezzük, hogy noha nyilván tudva legyen kegyelmeteknél, mit dictáljanak a gratuitus labor felől országunk egynehány rendbeli condált articulussi: mindazonáltal, — amint az ő fölsége a mi kegyelmes Urunknak Császárunknak bepräsen-táltatott gróf *Mansfeld* uram *győri főkapitány* panaszos információjára nekünk több kegyelmes intimációjából értjük, — nem tudatik miesoda okokra nézve a kegyelmetek vármegyéjétől annyira intermittáltatott a gratuitus labornak *pápai praesidiumhoz* való praestálása, hogy majd utolsó romlásra és pusztulásra jutand, annak az egész földnek nagy veszedelmére.

Minek okáért így lévén a dolog, akaránk kegyelmeteket szeretettel kérnünk, sőt tisztünk és hivatalunk szerint intenünk is, kegyelme-tek — megirt végháznak s következőképpen édes hazájának és önnönmaga megmaradását szemei előtt viselvén, — azon végházat gratuitus laborból meg ne fogyatkoztassa, hanem: mennyi és minemű gratuitus labort eddig administráltatott a nemes vármegye az említett praesidiumhoz, megnevezett *győri főkapitány* uramnak megmutatni ne neheztelje kegyelmetek, és ami fog restálni, azt minden tovább való hallogatás nélkül, e mostani időkre nézve is praestálni, sőt annak utánna is azon praesidiumnak reparációjára és fortificációjára — sepositis quibusois privatis — uri kötelessége szerint szorgalmasan concurrálni el ne mulassa kegyelmetek.

Holott pedig jelen való requisitióknak kegyelmeteknél foganatja nem lészen, embereinket inquisitióra praemittálván, kéntelenek leszünk juxta Articulum 21. Anni 1563. in articulo 3. Anni 1630 citatum, per eundemque et plures alios Regni articulos recenter confirmatum, félre

tévén azaránt mindennemű engedelmet, procedálnunk. Kiben azért különben se cselekedjék kegyelmetek.

Ezek után Isten sokáig tartsa jó egészségben kegyelmeteket. Datum *Novizolii die 7. Martii Anno 1657.*

Earundem Dominationum Vestrarum

Amicus ad serviendum paratissimus

Comes F. Wesselény mp.

(*Kívül* : Illustrissimis, Reverendissimis, Spectabilibus, Magnificis, Admodum Reverendis, Magnificis, Generosis, Egregiis item et Nobilibus Dominis N. N. Supremo et Vice Comitibus, Judlium et jur. assessoribus, toti denique universitati Dominorum Magnatum et Nobilium Comitatus Soproniensis etc. Dominis Amicis nobis observandissimis.)

Anno 1657. 14. martii exhibitæ sunt in possessione Nemeskér. Eredetiről a *kismartoni fölevéltárban*, Repos. 70. Fasc. E. Nr. 2.

Dr. Merényi Lajos.

A kuruczok Lendván. — Gludovácz Mátyás tisztartó jelentése földesurához, Esterházy Pál nádorhoz, 1706. május 1.

Szentséges római imperiumbéli Fejedelem ;

Nékem nagy jó kegyelmes Uram !

Minapiban írtam vala meg præfectus uramnak mind az itt való állapotokat, a mik történetnek az elmúlt böjttben és husvétájban : Hogy méltóságos gróf Dráskovics János úr ő excellentiája, midőn a ráczsággal fölment, akkor a rácz quardizont Alsó-Lendva várába betette, úgy hogy azzal a dominiumot mególtalmazza ; a lendvai városbelieket pedig fölültetvén, magával elvitte. Erre, die 1. Aprilis, majd *négy ezerből álló kuruczság* alájövé, a várat harmad napig bloquádálták.

Látván a Commendánt, hogy a várat nem tarthatja, föladta accordra nekik a várat. Őket pedig békével elbocsátották által a Murán. A várban penig valamennyi bor, gabona, és máshol való volt, mind prédára ment, és semmi nem maradott (egyéb) az üres kőfalnál a várban. Utóljára már a várat is épen föl akarták gyújtani ; de mindaddig kértem kapitány uraimékat és fizettem is nekik : meg nem gyújtatták.

Az asztagokban is elcsépelltettek s megétettek. — A többit is mind elprédálták volna ; de sok fáradtságomra és fizetésemre, nyomorúságosan menthettem meg.

Azonkívül a szőlőhegyeken több száz pinczénél felverték ; ki a szegénységé, ki pedig Lendvaiaké volt. És teljességgel azon Lendvát csak el akarták pusztítani, azért, hogy a rácz belé szállott és gróf Dráskovicsal elmentek a lendvaiak.

A falukon is elég károkot tettek a szegénységnek, és ugyancsak pusztítottak volna mindenütt, ha annyi fáradsággal és fizetéssel nem menthettem volna.

Ezeket mind megírtam praefectus uramnak, de ő kegyelme oly választ adott, hogy valamit én adtam és költöttem a kuruczásra, abban semmi nem acceptáltatik. Jóllehet ugyan ezen dominiumot is confiscáltak és mindennemű bor- és gabonabeli proventust parancsoltak Pápára vitetni; de akkor is addig fáradoztam és Horváth Sigmond urammal végeztem az iránt, hogy pénzen adhassam el, a mint, hogy két ezer forintig eladtam a gabonából, és abból adtam ötszáz forintot ki, azzal megelégedtek, a többit mind eddig is conserváltam s azon voltam, hogy miképpen Herczegségnek pénzt szörözhessek és több hasznot hajthassak mindenekben; és ezen pénzt — csak jó mód lehessen benne — Herczegségnek fölszolgáltatom, vagy is elviszem.

Azok pedig, ha nem acceptáltatnak, kiket a kruczságnak köllött adnom — a mint praefectus uram írja — nem tudom miképpen lehet; noha sokszor életemet is föltettem ezen dominiumért ebben az időben, és úgy menttem.

Most sem lett volna ez a sok prédálás itt; sem Herczegség, sem a szegénység nem vallott volna annyi kárt: ha gróf Dráskovics uram ő excellentiája a quardizont be nem tette volna; noha látta, hogy a vár nem arra való, hogy megtarthassák, és a dominiumot abból óltalmazhassa. Ezeket a károkot mind ő excellentiájának köszönheti Herczegség, s mind a szegénység is.

Én pedig ha ezen sok adakozásokat és költségeket nem tettem volna, a kuruczság maga gazdálkodott volna (a minthogy úgy is akart), most sohul csak egy asztag sem maradt volna meg. És ha én ezeket továbbra is nem követem, bizonyosan írhatom, hogy semmi haszna nem leszen Herczegségnek ezen dominiumból.

De minthogy Bécsben fönlétemben Herczegségdnél, alázatosan proponáltam az itt való dolgokat, akkor *Herczegség parancsolt volt, hogy igen is a mennyire lehet adakozzam nekik, csak menthessem a szegénységet*: azért cselekedtem ezt. Másként ha ezt nem műveltem volna, teljességgel ruináltatott volna már eddig a dominium.

A *ráczságot*, hogy elbocsátották a várból által a Murán szépen, *azután csak harmadnappal általsapván a Murán*, az ezen dominiumbeli falukat minemüképpen pusztították és mennyi marhájokat elhajtották által a Murán, im az includált specificatióból kitetszik. Most is oda vagyom. Instáltam ugyan érette, de semmit sem nyerhettem vissza, noha méltóságos gróf Dráskovics János uram ő excellentiájától minemű pro-

tectionalis adatott ki, (melynek is a párját Herczegségednek megküldöttem), de semmit sem gondolnak azzal. Kire nézve Herczegséged méltóztatnék egy parancsolatot ő Fölségétől kivenni; most gróf Keglevics Péter uram ő nagysága *banalis locumtenens* Horvátországban, ő nagysága adatná vissza szegény emberek marháit.

Itten én épen két tűz között vagyok, nem úgy mint Herczegséged más dominiumiban levő tisztetek. Mert mind a ráczságtól s mind a kuruczságtól köll félnünk, és *adakoznunk*, (ittén úgy köll az Istennek szolgálni, hogy az ördögnek se vétсэн az ember); s ha azok nem acceptáltatnak én tőlem, noha már magamat is mindenemből kipusztítottak, a rajtam valónál egyéb sem maradt, életemet is föltettem érette, úgy mentetem ezen kis darab földet; azért nem tudom miképpen szolgálhassak továbbra is; noha reménlettem, hogy ezzel Herczegségednek hasznot hajthassak és Herczegségédttől grátiát nyerhessek ez iránt. Mi tévő legyek pedig ez után, Herczegségédttől alázatosan választ várok.

Továbbra is én a Herczegségéd kegyelmes Urannak legkisebbik alázatosan ajánlom magamat és maradok

Herczegségednek mint kegyelmes Urannak legkisebbik alázatos szolgálja.

Lenthy 1. May 1706.

Gludovác Máttyás.

(Literæ Mathiæ Gludovác de Kuruczonum in Lendva excessibus. Fasc. : E. Nr. : 43. Rep. : 70. A *kismartoni fölevéltárban.*)

Dr. Merényi Lajos.

Lázadás a varasdi katonai határőrvidéki kerületben 1755-ben. Ha Magyarország nagy királyának, Corvin Máttyásnak politikai, államférfiúi tekintete szerencsésebb lett volna, akkor a nagy király, a helyett, hogy Csehországban, Morvaországban és Ausztriában hódít, inkább saját országa déli határainak megerősítését, biztosítását tette volna feladatává.

Az ozmánok hatalma mindinkább terjedt; leigázta az addig magyar fennhatóság alatt volt területeket és úgy Magyarországot, mint a határos országokat is nemsokára a legnagyobb veszedelemmel fenyegette.

A török foglalások következményei között leginkább előtérbe lép, hogy a meghódolt területek lakosai a zabolátlan vad hordák által megremítve, nagy számmal Magyarországból kerestek és találtak is menedéket.

Itt a végeken földet kaptak örök hűbérkép, továbbá teljes vallás- szabadságot és némi adómentességet is biztosítottak számukra; de

kötelezniök kellett magukat, hogy a törökök betörései ellen földjüket fegyveres kézzel védelmezik. Ez a *határőrvidék* keletkezése.

Későbbi kiváltságok a határőrvidékieket a földadótól, valamint minden más adófizetéstől is fölmentették; ennek ellenében azonban kötelezték magukat, hogy háború esetén a császári vezért követni fogják.

I. Ferdinánd alatt 1557-ben e végbeli népek már önálló határőrvidéki parancsnokot kaptak, és 1630 október 5-én II. Ferdinánd alatt a közigazgatás szabályozására *szervezeti statutomot* nyertek.

1755-ben a határőrvidéken a Hilburghauseni herczeg által tervezett és Mária Terézia által el is fogadott szervezet állt érvényben, melynek főbb pontjai röviden a következők:

A *varasdi* kerület földrajzi határaihoz képest 4 ezredbe osztattak fel, melyek akkori ezredeseiknek nevét viselték. Az egyik a Petazzi (szluini) ezred, a második a Dillis (ogulini) ezred, a harmadik a Herberstein (ottocsani) ezred, a negyedik pedig a Guiccardi (likani) ezred nevét viselte.¹⁾

A *szluini-ragy Petazzi-ezred*, a melyre eseményünk vonatkozik, 4 kapitányságból — Thurn, Barilovits, Szluin és Sichelburg — állott melyekhez 64 helység, 2276 házzal és 5215 szolgálatképes férfivel (16 és 60 év között) tartozott, összesen 10.444 férfi lakossal.

Minden ezred önálló bíróságot kapott. Az ezredesi, 1 őrnagy és a kapitányi helyek idegen tiszték által töltettek be. A tiszték és a legénység különös egyenruhát kaptak, mely a tisztelnél zöld magyar köpenyből gömbölyű aranyszínórzattal, vörös kabátkából, erősen sujtásozott nadrágból és fekete, bársonyszerű, arannyal hímzett kalpagból állott. A legénység az őrmestertől lefelé vörös nadrágot és kék kabátot viselt.

Minden ezred ezredesének nevét kapta, de a nélkül, hogy az ezáltal az ezred tulajdonosává vált volna. Csakis ellenség elé történt kivonulás alkalmával rendelkezett a legöregebb ezredes élet és halál fölött. Az ezredes az egész ezredkerületben nemcsak katonai parancsnok, hanem polgári és bírósági főnök is volt.

Úgy a varasdi, mint a károlyvárosi ezredek a hadsereg rendes csapatai közé voltak fölvéve, de azon külömbséggel, hogy tábornokaik és tisztjeik a sorhadak tisztjei után következzenek. Továbbá pedig, miután ezen ezredek karddal szoktak leginkább harcolni, nem osztattak be a hadrendbe, hanem önálló hadosztályt képeztek.

¹⁾ Ezekből a kerületekből ma a magyar-horvát 79. és 96. gyalogezred, a 19. és 31. tábori vadászászlóalj és az 5. dsidásezred egészítették ki.

A 4 ezred között rang volt megállapítva; első volt a varasdi, aztán következett a károlyvárosi, bánáti és végre a szlavoniai ezred.

A bécsi udvari hadi tanács a katonai határőrvidék vezetését már 1749-ben átvette, és ezóta működtek az önálló főparancsnokok is.

Az 1752-ik évi szabályzat szerint az alezredes rangjánál fogva mindjárt a főispán vagy a felszentelt apát és prépost után következett, az ezredes pedig ezekkel egyenrangú volt.

Ha egy tisztet magasabb rangba léptettek elő, úgy ezért bizonyos taksát kellett fizetnie, mely a hadnagytól fölfelé egész az alezredesig minden egyes előléptetésnél a következőből állt:

a) az udvari hadi tanácsnak az alezredesi kinevezésért 200 forint, az őrnagyiért 150 forint, a kapitányiért 20 forint, az alhadnagyiért 10 ft;

b) a parancsnokság takarékpénztárába 2 havi fizetés; és végre

c) elődjének özvegye és gyermekei javára 3 havi fizetés.

A kormány azon szándéka, hogy a határőrvidéken a «határjog» életbeléptetése által rendezett jogviszonyokat teremtsen, a határőrök közt előbb zavargásokra, majd a varasdi kerületben 1755-ben nyílt lázadásra vezetett.

E lázadás történetét akarjuk a következőkben tárgyalni.

Mária Terézia 1755-ben Triesztbe tervezett utazása alkalmával a varasdi és károlyvárosi kerületet is meg akarta látogatni. A varasdi kerület parancsnoka, Kheul báró tábornagyszernagy, tehát azt kívánta, hogy az alája rendelt varasdiakat új egyenruhában vezethesse a császárnő és királynő elé. A varasdiak ugyan mintegy négy évvel ezelőtt saját költségükön új egyenruhát szereztek be, de a ruhák már nagyon kopottak valának és alig voltak a császárnő előtti csapatszemplére alkalmasak. Kheul ennek folytán új egyenruhák készítését és az erre szükséges pénzösszeg beszerzését parancsolta meg. E parancs akkor is érvényben maradt, midőn a királynő tervezett útját feladta.

Hogy a királynő látogatásának elmaradása daczára a pénz behajtását meg nem szüntették, az nagy hiba volt, mely a könnyen felhevülő szegény nép körében nagy elégedetlenséget okozott. Az egyik századnál a pénz beszedése csendesen megtörtént; de midőn Kengyel kapitány Brentano ezredes utasításai ellenére tapintatlanul kezdett eljárni, ellenállásra talált; Brentano ekkor közbelépett, a legénységet lecsendesítette és a pénz jóindulatú lefizetésére bírta.

Topolowátzban Schellhorn kapitány három határőr ellenkezése daczára az egyenruházati pénzt ugyan beszedte, de midőn a községből el akart távozni, feltartóztatták és a pénzt tőle elvették. Bizonyosan

agyon is ütötték volna, ha a topolowátzi knéz erélyes közbelépésével őt meg nem menti.

Midőn Brentano ezredes ez eset hírére Topolowátzba sietett, a helységet *ürösen találta*; a lakosok fölfegyverkezve Rovischtje-re mentek.

Az elégedetlen knézek az egyenruházati és fölszerelési pénzek jogtalan kiírásán, a kiváltságaikon esett sérelmeken jajdultak fel, s ezzel a nép bajainak legérzékenyebb oldalát érintették.

Tagadhatatlan, hogy több olyan dolog történt, a mi jogos panaszra adott okot, és az a bajt súlyosbította.

1755 január 17-én és 21-én a knézek Rovischtje-ben gyűlést tartottak és innét adatott ki a felhívás a varasdi kerület összes határőreihez, hogy Szörénybe gyülekezzenek és tisztjeiket, ha kell *megkötözzre is*, magukkal hozzák, hogy kiváltságaik felolvasásánál jelen legyenek.

A lázadás az egész kerületben gyorsan terjedt; Szörényben nagyon rövid idő alatt már 17,000 ember gyűlt össze, kik az egész varasdi kerületnek a szörényi gyűléssel való közösségét proclamálták és tisztjeiknek az engedelmisséget felmondták. Azok a tisztok, kik ez alkalommal a lázadók kezeibe kerültek, agyonüttettek, míg másoknak sietve kellett menekülniök.

A kiváltságok felolvasása után a nép ismét elszéledt Szörényből, a mozgalom vezetői azonban ott maradtak és jólét-bizottsággá alakultak.

Néhány nappal később Guiccardi tábornoknál közösségi kiküldöttek jelentek meg Kapronezán, kik sérelmeiket 14 pontban sorolták föl. A megbeszélés után és miután a tábornok a szörényiekhez levelet intézett volt, a nyugalom ismét helyre állott.

Később kitűnt, hogy a nép tulajdonkép nem is az egyenruházati járulékok végett lázadt volt föl, hanem azért, mivel a fizetési elosztó bárczákat adókivetésnek hitte, mely adót élete fogytáig fizetnie kell, és ez adókivetés által magát kiváltságaiban sértve érezte.

A bécsi udvari hadi tanács azt vélte, hogy a zavargások lecsillapítására békés eszközök is elegendők lesznek. Az egyenruházati pénzek beszédését azonnal megszüntette és a lecsendesítésre mindenütt elnézést ajánlott; azután pedig az események megvizsgálására bizottságot küldött le, mely Neipperg gróf tábornagy, Wolfersdorf báró tábornok, Beck ezredes és Jenko udvari tanácsosból állott. E bizottság áprilisban Kanizsán ült össze.¹⁾

Hogy milyen fontosságot tulajdonítottak Bécsben e fölkelésnek, az kitűnik a bizottság katonai kíséretének nagyságából is.

¹⁾ Vanicek. A határőrvidék részletes története, 1875.

A bizottság fődözete 2 gyalog zászlóaljából, 2 gránátos századból, 30 dragonyosból és 50 huszárból állott, 6 löveggel. Ezenkívül pedig 16.000 ember, megfelelő tüzérséggel, készségbe helyeztetett.¹⁾

Az udvari hadi tanács elnöke, Harrach József gróf, február 24-én a királynőnek előterjesztést tett, melyben az eseményeket felsorolván, végül azt jegyzi meg: «hogy a lázadásnál a Szt-Györgyben állomásozó század a rend helyreállításánál sikeresen közreműködött és magát különösen kitüntette.»²⁾

Mária Terézia a beadványra sajátkezűleg válaszolt, és meghagyta Harrach grófnak, hogy e század mindegyik embere 2 db. új aranyat kapjon; «ha pedig annyi új arany nem lenne mindjárt kéznél, azt a kamarai fizetőmestertől sürgősen kérjék.»³⁾

Összesen 480 darab arany kellett, melyeknek egyik fele a rendelet szerint császári, a másik fele pedig császári királyi nyomással volt ellátva.⁴⁾

A legénység az átnyújtás alkalmával a császári Felség arczképével ellátott aranyakat áhitattal megcsókolta és köszönetét szóbelileg és írásbelileg is kifejezte, megígérve, hogy állandóan hűséggel és engedelmességgel fognak kötelességükben kitartani.⁵⁾

Neipperg gróf tábornagy 1755 július 25-én Kapronczáról írt az udvari hadi tanácsnak a módokatokról, a varasdi lázadás vezetőire kimondott birtokelkobzás végrehajtását illetőleg.

Szeptember hóban Neipperg már ismét Bécsben volt, hol a határőrvidéken szerzett tapasztalatairól a királynőnek azonnal jelentést tett.

A császári és királyi kormány böles mérséklete, valamint a határőrvidékeknek kiegyezést czélzó komoly törekvései az országnak nem-sokára ismét békét és rendet biztosítottak.

Lassankint megszűnt a nép ellenszenve az egyenruha iránt, bele-törődött, hogy ezredekre osztassék, mely rendszabályok már a 7 éves háborúban is előnyöseknél mutatkoztak.

A határőrvidéki csapatok ennek következtében fegyelmezett ka-tonák lettek és a tisztaság, rendszeret és mértékletesség kivételével a derék emberek és harczosok minden jó tulajdonságával bírtak. Később a sorhadbeli ezrekkel ruházat, fegyverzet és háborúban zsold tekinte-

¹⁾ Dr. Schwicker, Az osztrák (?) katonai határőrvidék története.

²⁾ Udvari hadi tanácsi okmányok, 1755 február, Nr. 441.

³⁾ U. o.

⁴⁾ Udvari hadi tanácsi rendeletek 1755 február 26-án.

⁵⁾ Udvari hadi tanácsi előterjesztések 1755 ápril hó, Nr. 466.

tében is egyenlőkké tétettek, egyenlőkép képeztek ki, s így is maradtak a jelen század közepéig, a mikor a magyar törvényhozás a határörvidéket polgárosítván, a régi határörvidéki ezredek feloszlattattak.

A határörvidék népei hegyi lakosok, kik a hegyek közt születnek és nevelkednek, és egész életmódjuk, vadászszenvedélyük őket a hegyi harcra kiválóan alkalmassá és oly ügyessé teszi, mint kevés más népet.

Egy harczintézkedés a sziléziai háborúk idejéből.

Az 1758-ik évi hadjáratban II. Frigyes május havában ostrom alá fogta Olmütz várát, de az ostromot részint azért, mert a császáriak a *Domstadt* melletti rajtaütéssel az ostrom-tüzér anyagot elfoglalták, részint pedig Daun seregének Gross-Teinitzre történt előnyomulása folytán, július 2-án feloldani volt kénytelen; kevéssel ez idő után Frigyes az oroszok támadása következtében Morva-Csehországból kivonult.

A Zweibrückeni herczeg parancsnoksága alatt álló német birodalmi hadsereg ez idő alatt *Saaz* környékén állott, vele szemben pedig a Henrik porosz herczeg által vezetett második porosz sereg *Chemnitz* tájékán Szászországban.

Július közepén, midőn Frigyes és Daun serege még Königrätz körül egymással szemben állottak, a Zweibrückeni herczeg, kinek seregéhez *Kleefeld* tábornoszernagy alatt egy császári hadtest is beosztva volt, Saazból Komotauon, Sebastiansbergen, Marienbergben át egy támadó előtörést intézett Chemnitz felé, mely előtörésnél Kleefeld hadteste a poroszok által megszállt Marienberget volt megtámadandó.

E támadásra adta ki Kleefeld az alább következő harczintézkedést, mely a sziléziai háborúk hadművészetének érdekes adaléka.

«*Mihez tartási pontozatok*, melyeket a Zweibrückeni herczeg ő Fenségének legkegyelmesebb parancsánál fogva Marienberg elfoglalásánál követni kell.

1. A támadó csapatok első oszlopa Sebastianbergből ma este nyolcz óraker következőképen indul el: Sprung alezredes úr vezeti az elővédet 150 huszárral, a kiket egy százados 100 horvással követ és az országúton egyenesen Marienberg felé nyomul előre. A mint az említett alezredes úr ahhoz a ponthoz érkezik, a hol az út az úgynevezett Bükkerdő felé jobbra kanyarodik, egy tisztet 24 huszárral és a százados csapatából egy tisztet 24 horvással előre küld és az országúttól jobbra eső úton a Bükkerdőbe indítja, és pedig olyképen, hogy ez a két tiszt Marienberg felé az erdő végén megáll, a horvátok pedig észrevétlenül és a nélkül, hogy zajt csinálnának, jobbról és balról Marienbergig lopóznak, hogy az esetleg a városon kívül tartózkodó ellenséget szemügyre

velessék. Az alezredes úr többi csapataival a Marienberggel szemben levő magaslatot foglalja el és a mint az erdőtől kijött, jobbra és balra járőröket küld ki; de ezek ne nyomúljanak nagyon előre, nehogy ellenséges csapatokra bukkanjanak és ez által idő előtt zajt csapjanak.

2. Báró Orczy ezredes úr huszár dandárával rögtön követi az előcsapatot; őt követik báró Ried és Vukássevics ezredesek zászlóaljaikkal és ágyúikkal; ezek után következik Moroviczy ezredes úr zászlóaljaival és ágyúival; ezekhez csatlakozik a német lovasság. A mint ahhoz a ponthoz érnek, a hol az említett út a Bükkerdőbe vezet, báró Orczy ezredes úr egy lovas-századost 60 lovassal előre indít a Bükkerdőtől jobbra levő úton, a kit báró Ried, kihez a lovas-százados csatlakozik, zászlóaljaival és két ágyúval követ; ekkor az erdőn túl jobbra az Akasztófa-domb felé jobbra fordul és ha rohamra kerül a dolog, támadását az annabergi kapu felé irányozza. Vukassevics ezredes úr pedig az előcsapat után halad; őt követik a többi csapatok az országúton. Mikor azután e szerint Vukassevics ezredes a marienbergi magaslatokra jut, kiküld két tisztet, mindegyikét 30 legénnyel, a kik óvatosan lefelé a városhoz lopóznak és igyekeznek az annabergi kapunál levő házakhoz eljutni. És mikor a kaput az ágyúk betörték, e két tisztnek be kell hatolnia a városba, Vukassevics ezredes pedig zászlóaljának többi legénységével őket követi és igyekszik a kaput és így a várost hatalmába keríteni.

3. A prosznitzi második oszlop Ujházy tábornok úr vezénylete alatt Satzungon át Reisenhahn felé nyomúl, a hol a két oszlop egyesül és az előrenyomulást így folytatják. A mint az erdőtől kijönnek, fennemlített Ujházy tábornok úr egy csapat huszárt és önkéntes horvátokat egy lovas-századossal Lautha felé előre küld, a hol a lovas-százados úr a Natschung előtt Zeblitzen át előre nyomuló dandárral egyesül. Azonban a többször említett tábornok úr az Annaberg felé és vidékére kiküldött járőrök fölött, valamint Lauthától Zschoppau felé saját csapataival legjobb belátása szerint rendelkezhetik.

4. A harmadik oszlop, melyet Lósy ezredes és br. Worberg alezredes, ki az előbbihez rendeltetett, vezetnek, olyképp nyomúl elő, hogy Losy ezredes úr oszlopával Oberhauon át, Worberg alezredes úr pedig Natschungon át egyenesen Zeblitznek tart, a hol a két említett törzstiszt egymással egyesül; ezek után Losy ezredes dandárából egy lovas-századost 100 lóval Zeblitzből azonnal Lauterbachon keresztül Lautha felé től előre, a hol is az Ujházy tábornok úr hadosztályából kiküldött lovas századost megtalálván, azzal egyesül. Losy ezredes úr ellenben z egész oszloppal Zeblitzből Rittersbergen, Schmelzhüttenen át

Marienbergnek a freibergi kapu felé nyomúl. A fennemlített és Lauthánál egyesült két lovas-százados azonnal járőröket küld Zschoppán felé. megfigyeli a netalán onnan közelgő ellenséges hadat vagy segédhadat; ily esetben azonban engemet rögtön értesíteni kell.

5. Mindhárom oszlop parancsnoka úgy intézkedjék és előrenyomulását akképpen rendezze, hogy mindegyik oszlop rendeltetése helyére éjjél utáni egy órára pontosan megérkezhessenek, és így Ried ezredes úr a maga részéről jobbra, Vukassovics ezredes úr pedig balra az annabergi kapu ellen a támadást megkezdhesse és a mint az ágyúk a városba vezető kaput megnyitják, iparkodjanak a várost és az ellenséget hatalmukba keríteni.

6. Ha túlnyomó erő által visszavonulásra vagy hátrálásra kényszerítetténnk, akkor mindegyik oszlop azon az úton, melyen előnyomult s ép oly rendben vonul vissza az előbb kijelölt állására, a mely esetben akár sikerült a város bevétele, akár pedig visszavonulásra kényszerítetténnk, három egymást követő ágyúlövessel kell jelezni az elvonulást.

7. Azonban minden törzstisztnak, kivált az oszlopok parancsnokainak és vezetőinek támadásra való intézkedéseiket teljes erélylyel kell megtenniök és mindazokat a körülményeket, melyeket előre látni nem lehetett, saját belátásuk szerint lehetőleg hasznosan ki kell aknázni. Magam is a csapatoknál folyton jelen leendek és a szükségessé vált intézkedéseket magam fogom megtenni. Kríma, 1758. július 19-én. Kleefeld s. k. tábornaszernagy.»

A gr. Batthyányi Lajos által br. Orczy Lőrinczhez intézett saját gyűjteményében levő levelek mellékletei közül németből fordítva közli

Szilágyi Istrán.

HADTÖRTÉNETI IRODALOM.

I. ISMERTETÉSEK.

Békés vármegye története. Magyarország ezredéves főnállásának ünnepére Békés vármegye törvényhatóságának megbízásából írta: *Dr. Karácsonyi János.* Kiadja Békés vármegye közönsége. Békés-Gyula 1896, nagy 8-adrét, I. kötet VIII+522 l., II. kötet 352 l., III. kötet 264 lap; összesen 89 önálló képpel és 74 szövegbeli képpel és rajzzal.

Ára a három kötetnek 6 frt.

Békés vármegye milleniumi monográfiája egyike a legkiválóbbaknak azok közül, melyek az ezredéves ünnepek alkalmából közre-

bocsáttattak, s míg egyrészt a monográfia írójának. jeles történettudósunk *Dr. Karácsonyi János*nak példátlan buzgalomáról, másrészt Békés vármegye közönségének elismerésre méltó áldozatkészségéről tesz tanuságot. Még pedig ékes tanuságot, mert Karácsonyi szülővármegyéjének nagy készütséggel, igaz lelkesedéssel örök időkre szóló történelmi emléket emelt, míg a vármegye arról gondoskodott, hogy a könyv jeles tartalmához méltó külső díszszel jelenhessék meg s e célra tetemes áldozatokat hozott.

Dr. Karácsonyi János neve a magyar történelmi irodalom terén oly jó hangzású, hogy ez bennünket teljesen fölment attól, miszerint a munka belső értékével közelebbről foglalkozzunk. Ritka szorgalommal átkutatva hazánk nyilvános és nagyszámú magán és családi levéltárát, sőt a bécsi és müncheni levéltárakat is, az összegyűjtött tengernyi anyagot szakszerűen rendezve, belőle oly jeles egészet alkotott, melyre írója és megyéje méltán büszkék lehetnek. Mert a három nagy kötet nem okmány-másolatokkal van megtöltve, mint azt számos más monográfiánál látjuk, hanem az utolsó betűig, buzgalommal, fáradtsággal földolgozott anyag, mely Békés vármegye multjáról a lehető legteljesebb képet nyújtja.

Az első kötet a vármegye történetét tárgyalja a legrégibb időktől 1867-ig, de levezetve a vármegye tisztikarát egész a milleniumig. Az anyag a megye fejlődése történetének megfelelően három időszakra van fölosztva. Az első a legrégibb időktől 1566-ig terjed, a mikor Gyula vára a gyámoltalan Kerecsényi gyávaságából szeptember 1-én Pertev pasa kezeibe kerülván, evvel Békés vármegye területe a török hódoltságához csatoltatott, a megye nemessége, tisztikara az országban elszéledt, a megye mint ilyen létezni, működni megszűnt.

Ez időszakból főlemlítendő, hogy Békés megye alapítását Karácsonyi Szt. István királynak tulajdonítja, és az akkori «Belus vármegyé»-vel tartja azonosnak; hogy Mátyás király a megyére nézve annyira emlékezetes 1484-ik évi rendeletéről Békés vármegye tisztségét és joghatóságát a Corvin János tulajdonát képező (1842 óta) Gyula várára, illetőleg annak ispánjaira, várnagyaira ruházván, evvel Békés vármegye sorsát Gyula várához kötötte, mígnem Mátyás halála után a megyét Kinizsy Pál a vártól elválasztván, a délvidéki (temesi) főkapitánysághoz, illetőleg a temesi főispánsághoz csatolta. A megye ezután Corvin özvegye Frangepán Beatrix, majd Brandenburi György kezére került; a mohácsi vész után a megye részben színhelye Csernovics Iván csár garázdalkodásainak, s végül Szapolyai János királynak hódol; csak 1552-ben, midőn a várat Castaldo Patóczy Ferencztől, Izabella hívétől, cserében

Bódogkő váráért, megszerezte, került Gyula vára s vele Békés megye nagyrésze Ferdinánd kezére. Az 1552—1566-ik években Gyula vára hatalmas végvár volt a török ellen, mígnem 1566-ban török kézre jutott.

Gyula várának 1566-ik ostroma és eleste igen érdekes hadtörténelmi vázlat, melyet Zündt Mátyás egykorú rajzával együtt jelen számunkban mutatványkép közlünk.

A monográfia élénken írja le ezután a török hódoltság korát egész 1695-ig, a mikor Gyula vára végre önkéntes föladás útján a magyar király kezére visszakerült. Ez képezi a megye történetének második időszakát.

A harmadik időszak a vármegyének 1695-től 1867-ig terjedő történetét öleli föl, melynek kiválóbb mozzanatai: a kísérlet az elpusztult megye visszaállítására, melyben Benkovics nagyváradi püspök buzgólkodott; a megye szerepe a Rákóczy fölkelés alatt, a megye második helyreállítása 1715-ben; a Harruckernek főispánsága 1732-től 1775-ig, melybe a Péro-féle lázadás (1735) is beleesik s melyben Békés-Szt.-András vitt kiváló szerepet; a megye alkotmányos küzdelmei a szabadságharczig és azután egész 1867-ig, a mikor a megye úgyszólván harmadszor helyreállított.

A monográfia II. kötete az egyes városok és községek, a III-ik a Békés vármegyében birtokos és nemes családok történetét foglalja magában, a leggondosabb földolgozásban.

A kép és rajzmelléletek nemcsak számosak, de díszesek is; kiemelendők a megye színes és aranyozott czímere, számos régi érdekes térkép, a gyulai várnak sok egykorú rajza, a megye történetében szereplő férfiak arczképei és a tömérdek tájkép, épület stb. ez utóbbiak mind fényképészeti eredeti fölvételek után.

Magyarország vármegyéi és Városai. I. Abauj-Torna Vármegye és Kassa. A magyar korona országai történetének földrajzi, képzőművészeti, néprajzi, hadügyi és természeti viszonyainak, közmívelődési és közgazdasági állapotának encyklopediája. A «Magyarország Vármegyéi és Városai» állandó munkatársainak bizottsága közreműködésével szerkeszti: *Dr. Sziklai János* és *Dr. Borovszky Samu*. Budapest, 1896; nagy negyedré, 580 lap; 17 — részben színes — melléklettel és több mint 250 szövegbeli rajzzal.

Szinte meglepő első pillanatban, hogy e monografiás időszakban, midőn számos megye, város a millenium alkalmából történetét meg-

íratta, valaki még az *összes megyék és városok* monográfiájának kiadására vállalkozik.

De ha az előttünk fekvő kötetet átlapozzuk, a dolgot csakhamar megértjük, látván, hogy itt egész más természetű munkáról van szó, mint a melyet a «*monográfia*» cím alatt közönségesen érteni szoktunk.

Az eddig megjelentek ugyanis túlnyomólag *történeti* monográfiák, s csak kevés van olyan, mondjuk *vegyes* monográfia, mely a megye vagy város történetén kívül annak egyéb viszonyaival is foglalkozik.

A történeti monográfiák eddig legtöbbször egy vékonyka kötet történelmet és sok vaskos kötet, legtöbbször latin szövegű, okmány-másolatot tartalmaztak. Értékük a történetírás szempontjából nem jelentéktelen, de néhány szakembert kivéve, el nem olvasta senki. Az újabbak, mint pl. Karácsonyi főntebb ismertetett monográfiája, a régebbiektől előnyösen abban különböznek, hogy az okmány-másolatokat mellőzve, földolgozott anyagot nyújtanak, melyet mindenki, a ki az illető megye vagy város iránt érdeklődik, szívesen elolvas.

A vegyes monográfiák hibája az volt, hogy a megye vagy város nem minden viszonyát, hanem csak *némely* viszonyait tárgyalták, azokat is csak a szakférfiakat érdeklő szélességgel és egyoldalúsággal, minek folytán ezeket is csak kevés ember olvasta.

A «Magyarország Vármegyéi és Városai» kiadói fölismerték e hátrányokat és ezen első kötetükben oly munkát nyújtanak, mely a megye és város multját és jelenét, annak minden viszonyát, történelmét, földrajzát, földtani, természetrajzi, képzőművészeti, néprajzi, statisztikai, hadügyi, közgazdasági stb. viszonyait, a kulturális viszonyok minden részletét, a családok genealogiáját, a közlekedési viszonyokat, a városok és vidékek leírását, a mezőgazdaság, az ipar, a kereskedelem viszonyait, a társadalmi élet nyilvánulásait, szóval a megye és város *multjának és jelenének hű képét* tárja elénk, és pedig nem száraz lexicon-módban, sem szigorúan szakszerű, egyoldalú leírásokban, hanem az alaposág és részletesség daczára rövid, tömör, világos leírásban, melyet mindenki, akár megyebeli, akár nem, érdeklél és élvezettel olvas, annál is inkább, mert a leírást majd megszámlálhatatlan, szép kivitelű kép és rajz kíséri, melyek egymagukban is elég érdekesek és arra csábítók, hogy a könyvet olvasatlan kezünkéből le ne tegyük.

A kiadóknak tehát, úgy látszik, sikerült a monográfia-kérdést olykép megoldani, hogy az ne csak néhány szakembert érdekeljen, ne csak az illető megye vagy város, de az ország egész közönsége által örömmel és élvezettel olvastassék.

A jelen kötet Abauj-Torna vármegye és Kassa város leírását fog-

lalja magában és ha tartahnát csak röviden érintjük is, előbbi állításainkról mindenki meggyőződhetik.

A kötetet Jókai Mór gyönyörű bevezetése nyitja meg, mely kiváltképpen Kassa várossal foglalkozik. Ezután *Kassa város* leírása következik, számos látképpel, a főbb terek, utcák, épületek rajzaival; behatóbban foglalkozik Kassa népességével, annak történetével, adva a Kassa történetében szereplők arcképeit; külön fejezetek foglalkoznak a remek szt. Erzsébet székesegyházzal, a régi sírkövekkel, a híres házakkal és ezek lakóival, díszítve számos képpel; majd Kassa közigazgatásának ismertetése, Kassának a magyar hadtörténelemben való szereplése, a kassai róm. kath. püspökség, majd a többi vallásfelekezetek, a képző- és ötvös-művészet, a közoktatás, irodalom, könyvtárak, múzeumok, a színiészet, a népszokások, társadalom, törvénykezés, egészségügy, ipar és kereskedelem, pénzügyintézetek, vasútak, időjárás, erdőgazdaság stb. következnek, minden lapon szebbnél-szebb képekkel és rajzokkal kísérve.

Ugyaníly módon van földolgozva Abauj vármegye, melynek leírása körülbelül a kötet másik felét tölti be s ép oly gazdagon van illusztrálva.

A kötetet tartalomjegyzék és igen részletes név- és tárgymutató zárja be. A színes kötés igen díszes és ízléses.

Végül még azt jegyezzük meg, hogy a «Magyarország vármegyéi és városai» összesen mintegy 20—25 kötetre van tervezve, melyekből évenként két, esetleg három kötet jelenik meg. A nagyobb vármegyék a területükön levő városokkal együtt önálló kötetben, a többiek több vármegyét tartalmazó kötetekben fognak tárgyalatni.

A kötetek ára, bérmentes megküldéssel, egyenkint 6 forint, mely a szállítás után fizetendő; a mű 40 kros füzetekben is kapható.

Magyarország 1848/49-ik évi függetlenségi harcának katonai története. Írta B. J. I. kötet. A téli hadjárat. Budapest, 1896. A szerző sajátja. Nagy 8-adrét, 309 lap, 5 csatavázlattal.

Bizony furcsa és legalább is annyira viszás mint szomorú dolog, hogy a magyar szabadságharc katonai történetének megírására magyar katonai író egy félszázad óta nem vállalkozott és ezen most előttünk fekvő könyv ez irányban az első magyar katonai munka; mert *Horráth Mihály, Görgey István* és *Gracza* munkái a maguk nemében ugyan jelesek, de katonai értékek nincs, *Gélich* pedig, a ki talán katonai munkát

akart írni, célját annyira szem elől tévesztette, hogy az eredeti eszme belefűlladt a politikai okiratok tömkelegébe, a széles alapra fektetett pragmatikai történet végűl sovány vázlattá satnyűlt s az elég nagy zajjal megindűlt vállalat, nem tudjuk a szerző vagy a kiadó hibájából-e, úgy történelmi, mint katonai szempontból alig számbavehető művet eredményezett.

Hogy az ismeretlen szerző — nem tudjuk, hogy magyar katonai író, midőn a magyar szabadságharczról ír, nevét elrejteti miért tartja szükségesnek — tökéletesebbet fog-e nyűjtani, mint elődjei, azt majd csak akkor fogjuk végleg eldönthetni, ha az egész munka előttünk lesz. A kezdet egyelőre is biztató s reméljük, hogy a szerző, ha megkezdett úton halad s művét be is fejezi, jobb és kétségtelenűl hasznavehetőbb munkát ad kezűnkbe, mint az eddigiek voltak s a magyar tisztt, valahára, nem lesz kénytelen hazája történetének egyik legszebb korszakát idegen nyelvű munkákból tanulmányozni.

Hogy jobb úton halad, azt az által bizonyítja, hogy magának szerényebb czélt tűzött ki, olyat, melynek elérésére képzettségénél fogva jogosan törekszik, olyat, melynek elérésével mélyen érzett szükségnek felel meg. A magyar szabadságharcznak *tisztán katonai* történetét akarja ugyanis tárgyalni, azon czélből, hogy a magyar tisztt a függetlenségi harc eseményeit magyar munkából megismerhesse, annak hadászati és harcászati tekintetben fölötte érdekes mozzanatait katonai tanulmányok tárgyává tehesse. Ez pedig derék czél, melynek eléréséért fáradozni érdemes.

E törekvést mi annyira jogosűltnak, szépnek és hasznosnak ítéljük, hogy szívesen eltekintenénk a munka esetleges hiányaitól is. De e tekintetben az elnézésre kevés szükség van; szerettűk volna ugyan, ha a háború politikai részét még rövidebbre fogja, az ide vonatkozó okmányok és beszédek szövegének közlése helyett — ez vitte Gelichet a hinárba, melyből aztán kigázolni nem tudott — azok eredményét közli csupán, ha a csatolt csatavázlatokon kívül néhány hadműveleti vázlatot, a kisebb útközetekről néhány szövegrajzot ad, ha néhány elavűlt kifejezést mint pl. «táborkari tisztt» stb. elhagy, de ezek a mű értékét nem kisebbítik s a későbbi kötetekben helyre is hozhatók.

Teljesen elenyésznek pedig e kisebb dolgok a munka nagy előnyei mellett, melyek abból állanak, hogy a hadjárat eseményeit tárgyilagosan, bő katonai ismerettel, helyes ítélettel és a czélnak eléggé megfelelő részletességgel dolgozza föl, s így tisztűjeinknek valóban hasznos segéd munkát ad.

Ily körűlmények közt csak sajnáljuk, hogy a szerző nem adja ki

mindjárt a függetlenségi harcz egész leírását; de reméljük, hogy az első kötetet a többiek is mihamarabb követik.

Ez első kötet három részből és összesen húsz fejezetből áll s a hadjárat kezdetétől, az 1849-ik év márczius közepéig terjed; az első rész a politikai és katonai eseményeket tárgyalja Jellachich bán betöréséig, a második az ezt követő eseményeket az osztrák támadó hadjárat megindításáig, míg a harmadik az osztrák támadó hadjáratot és az ezzel összefüggő s egyidejű eseményeket adja elő.

A mellékletek a kassai, a pákozdi-sukoró-velencei, a schwechati, a szelindeki és vizaknai s végre a kápolnai csaták, illetőleg ütközetek vázlatai, az első négy az új, az utolsó a régi részletes térkép szelvényein; kár, hogy a szelvényekre rajzolt helyzetek tisztátalanok, a beírás pedig nem eléggé csinos. De ezen tán egy ügyesebb rajzolóval könnyen lehetne a későbbi részekben segíteni; mert az ily munkánál a rajzok igen fontosak s magának a műnek értékét is emelik, vagy csökkentik.

Egészben véve azonban egy minden tekintetben derék, érdemes munkával van dolgunk, melyet, valamint folytatásait is, a legmelegebben ajánlunk bajtársaink figyelmébe.

II. IRODALMI SZEMLE.

MAGYAR MUNKÁK.

Károlyi János, Fejér vármegye története; I. kötet, 11 képpel; Magyarország ezeréves fönnállásának ünnepére kiadja Fejér vármegye közönsége. Székesfehérvár, 1896; nagy 8-adr. 617 lap.

Dr. Karácsonyi János, Békés vármegye története; három kötet, számos képpel és szövegbeli rajzzal. Kiadja Békés vármegye közönsége. Milleniumi monográfia. Mai füzetünkben van ismertetve.

Lendvai Miklós, Temes vármegye nemes családai; kiadja a Dél-magyarországi tört. és rég. Társulat. Budapest, 1896; negyedré, 167 lap; 45 czímer-melléklettel.

Habis István és Hoffmann Mór, Zala vármegyei évkönyv a Millenniumra; Nagy-Kanizsa, 1896; 8-adr. 331 lap, 140 képpel; ára 4 frt.

Göncsy Ferencz, Muraköz és népe; Budapest, 1896; 8-adr. 154 lap; ára 2 frt.

Komáromy András, A borosjenői Tisza család ősei; Budapest, 1896; 8-adr. 152 lap.

Dr. Jekelfalussy József, Az ezredéves magyar állam és népe; milleniumi kiadvány; Budapest. 1896; 8-adr, 625 lap; ára 1 frt 50 kr.

Borovszky Samu, Csanád vármegye története; a Magy. Tud. Akadémia történelmi bizottságának megbízásából. I. kötet; a vármegye általános története; Budapest, 1896; 8-adr. 499 lap; ára 3 frt.

Bíró Antal, Szolnok-Doboka vármegyei emlék Magyarország ezredéves ünnepére; Deés, 1896; 8-adr. 185 lap, számos képpel.

Bontz József, Keszthely város monográfiája; Keszthely, 1896; 490 lap; ára 2 frt 50 kr.

Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monográfiája; hazánk ezredéves fönnállásának ünnepe alkalmából kiadta a megye közönsége; I., II. kötet; Zombor, 1896.

Száray Gyula, Győr; monográfia a város jelenkoráról, a történelmi idők érintésével. Kiadja Győr sz. kir. város törvényhatósága; Győr, 1896; 486 lap.

Beöthy Zsolt, A magyar irodalom története; képes díszmunka, két kötetben; Budapest, 1896; nagy 8-adr. 516 és 840 lap; ára ?

Rohonyi Gyula, A honfoglalás története; Budapest, 1896; 183 lap, két térképpel; ára 2 frt.

Jedlicska Pál, Adatok erdődi báró Pálffy Miklós, a győri hősnek életrajza és korához 1552—1600. A Magy. Tud. Akadémia támogatásával fog megjelenni, 32—35 nyomt. íven, ára 3 frt 30 kr. Örömmel üdvözljük e vállalkozást, mely tulajdonkép az első kísérlet a magyar hősök és hadvezérek életrajzainak megírására. Mihelyt megjelenik, bővebben fogjuk ismertetni.

Dudás Gyula, A bácskai és bánási szerbek története a XVI. és XVII. században; Zombor, 1896.

Dr. Szendrei János, Magyar hadtörténelmi emlékek az ezredéves kiállítás hadtörténelmi csoport-bizottság megbízásából. Kiadja az ezredéves kiállítás elnöksége; Budapest, 1896; nagy 8-adr. 915 lap. 900 kép-pel; ára 6 frt. Mult évi IV. füzetünkben ismertettük.

Breit József, Az 1870—71-ik évi német-francia háború története. Budapest, 1896; 8-adr. 410 lap, 9 melléklet és 7 vázlat; ára 6 frt. Mult IV. füzetünkben ismertettük.

Gonda Béla, Az aldunai Vaskapu és az ottani többi zuhatag szabályozása; Budapest, 1896; 8-adr. 251 lap, számos képpel.

Szilágyi Arthur Károly, Értekezések a katonai jog köréből; Budapest, 1896; 8-adr. 148 lap; ára 1 frt 50 kr. Legközelebb még visszatérünk reá.

Balogh János m. kir. honvéd százados, Nagy-Kanizsa és környékének hadtörténelmi multja című műre hirdet előfizetési fölhívást; ára 1 frt 50 kr.

Thaly Kálmán, Thököly Imre fejedelem 1691—1692-iki leveles könyve; a Monumenta Historica II. oszt. 31. kötete.

Dr. Vári Rezső, Bölcs Leo császárnak a «Hadi Taktikáról» szóló munkája. Érdekes kis értekezés a budapesti I. ker. kir. kath. főgymnasium értesítőjében.

Fábián János, Az esztergomi érsekség Újvára 1545—1580. Esztergom, 1896; 44 lap. A szerző kimutatja, hogy Érsekújvár első építője Várday Pál esztergomi érsek volt, ki az építést 1545-ben kezdte meg, s már a következő évben királyi őrség volt benne Zolthay Lőrincz kapitánysága alatt, ki magát 1544-ben a szalkai ütközetben tüntette ki. Megczáfolja Fábián a véleményt, hogy Újvárt — bárha egy ideig Oláh-Újvárnak hívták is — Oláh Miklós érsek, Várday utódja építette volna. A vár első kapitányai voltak: Zolthay Lőrincz 1546—1552, Chimory (Csömör) Imre 1552—1557, Ghiczy György 1557—1580. Ezen első Újvár azonban a török ellen gyöngének bizonyulván, Miksa 1574-ben a Nyitra folyó jobb partján egy újabb, nagyobb, erősebb vár építésébe kezdett, mely 1581-ben készült el, mely a németek által Neuhauselnek, a magyarok által azonban, miután a régi leromboltatott, szintén Érsekújvárnak neveztetett.

B. J., Magyarország 1848/49-ik évi függetlenségi harcának katonai története. I. kötet. A téli hadjárat. Budapest. 1896. A szerző sajátja. Nagy 8-adrét. 309 lap, 5 csatavázlattal. Ára ?

Mai füzetünkben ismertetve.

B) MAGYAR FOLYÓIRATOK HADTÖRTÉNETI VONATKOZÁSSAL BÍRÓ CZIKKEL.

Századok

Thaly Kálmán, Az ónodi országgyűlés történetéhez két közlemény.

Angyal Dávid, Báthory Gábor uralkodása, két közlemény.

Pér Antal, Kis Károly és Erzsébet utolsó évei; Erzsébet királyné megöletését Margit özvegy nápolyi királyné boszújának tulajdonítja.

Matunák Mihály, Érsekújvár alapítási éve, 1545, ugyanazon kérdéssel foglalkozik, mint Fábián fentebb érintett munkája, melylyel egyetért.

Kroff Lajos, Malocsai elfogattatása.

Téglás Gábor, Az Al-Duna felső zuhatagjainak szerepe a rómaiak történetében Trajanus föllépéséig.

Sörös P. Pongrácz, Forgách Ferencz élete. Két közlemény.

Jakab Elek, Székely telepek Magyarországon.

Gr. Wilczek Ede, A Horváthy család lázadása és a magyar Tengermellék elszakadása. Három közlemény.

Kropf Lajos, Hoffmann beszéde Erdély elfoglalása ellen 1551-ben. Óvja Ferdinándot Erdély elfoglalásától, mert ez által magára vonja Szulejmán szultán hatalmát.

Thúry József. A magyarok eredete, őshazája és vándorlása. Három közlemény. Véleménye szerint a magyarok eredetét, őshazáját stb. az egykorú és közeli, az események színhelyéhez közelebb levő népek íróiból meg lehet állapítani, s hogy ez iránt mégis homályban vagyunk, annak oka az, hogy az eddigi kutatók nem használták ki e forrásokat *mind* s a történeti kritikát mellőzték, hogy továbbá egyes történeti tényeket egyszerűen tagadásba vesznek, végre pedig az ugor, ugor, ogor nevezet összeeserélése a jogra, jugra névvel. Értekezésének eredménye: hogy a magyarok a török népesaládba tartoztak, hogy őshazájuk a Kaspi tenger fölött a Volga és az Ural folyók közt terült el, hogy a «magyar» név eredetét a magyarok egy a VI. században élt Magyar nevű fejedelmétől vette.

Történelmi Tár.

Thaly Kálmán, Trencsénvári napló a kuruczvilágból, 1704.

Thallóczy Lajos, Caraffa levelezése.

Kemény Lajos, Tanuvallatások Heraclides megöletése ügyében.

Veress Endre, Nádasdy Ferencz oratiója az ország négy rendjéhez.

Révész Kálmán, Kassai események Bethlen első támadásakor.

Szilágyi Sándor, Thököly István levelező könyve 1657—1666.

Thallóczy Lajos, Az olasz és magyar Frangepánok levelezése.

Koncz József, A felsőmagyarországi mozgalmak történetéhez, 1669—1670.

Szell Farkas, Hajdú vitézek hitlevelei, 1637.

Thallóczy Lajos, Gablman Miklós császári hadi történetíró emlékezete.

Veress Endre, Musztafa budai pasa álma és a nagy löporrobbanás, 1578.

Magyar Történelmi Életrajzok.

E szép vállalat 1895—96-ik évfolyama a következő életrajzokat hozta:

Merényi Lajos, Herczeg Eszterházy Pál nádor.

Széchy Károly, Gróf Zrínyi Miklós (a költő és hadvezér) élete,
1620—1664. I. rész.

Zichy Antal Gróf Széchenyi István életrajza, 1791—1860.

A Ludovika Akadémia Közlönye.

B. A. Ezredév.

Gerenday Tivadar, Tanúlmányok, Jung tábornok.

Thiernreiter József, A németalföldi hadjárat az 1815-ik évben.

Dr. Ferdinandy Géza, Néhány görög csata az ókorban.

Horráth Dénes, Hadtörténelmi adatok harcászati szabályzataink
tanúlmányozásához.

Rónai Horváth Jenő, Vitézség, hazaszeretet, királyhűség.

Buda és Pest visszavívása 1686-ban.

Palotás Fausztin, A m. kir. honvédségi Ludovika Akadémia története.

Rónai Horváth Jenő, Kisebb hadi vállalatok.

Babérlevelek a cs. és kir. Ernő főherceg gyalogezred korszorujából.